

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: 1126
Tefsirde Yorum ve Öznellik
-Zemahşeri'nin Keşşâf Tefsiri Örneği-
Dr. Şeyma ALTAY

Yayın Koordinatörü
Murat AYDEMİR
Tashih
Dilek DOĞAN
Kapak Tasarım
Sevgi EĞRİBAŞ
İç Tasarım
Erkan USLU

ISBN: 978-625-428-124-2

1. Baskı, Aralık 2022, Ankara, 1.000 Adet

© Bütün Yayın Hakları Türkiye Diyanet Vakfı'na aittir.
Bu eser Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık
Ticaret İşletmesi Yönetim Kurulu'nun 08.11.2022
tarih ve 173 sayılı kararıyla uygun görülmüştür.

Bu eserin ilmi / edebi redaksiyonu İLK SAY Kurulu
marifetiyle yapılmıştır.

Yayıncı Sertifika No: 48058

Ostim OSB Mh. 1256 Cd. No:11
Yenimahalle / ANKARA
Tel: 0312 354 91 31 (pbx)
Faks: 0312 354 91 32
e-posta: bilgi@tdv.com.tr

TEFSİRDE YORUM VE ÖZNEELLİK

-ZEMAHŞERÎNİN KEŞŞÂF TEFSİRİ ÖRNEĞİ-

Dr. Şeyma ALTAY

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	IX
ÖN SÖZ	XI
GİRİŞ	1
A. Genel Olarak Yorum	4
1. Yazılı Metin	6
2. Anlama ve Yorumsama (Hermenötik)	7
B. İslâmî Geleneğe Yorum	16
1. Tefsir ve Tevil Kavramları	16
2. Kur'an Yorumlarının Yapısı	21
3. Kur'an Yorumcusu: Müfessir	26
C. Hermenötik Analizin Tefsir Metinlerine Uygulanışı	31

BİRİNCİ BÖLÜM

KEŞŞÂF TEFSİRİNİN BİREYSEL VE SOSYOKÜLTÜREL BAĞLAMI

A. Zemahşerî'nin Bireysel Özelliklerinin <i>Keşşâf'a</i> Yansımaları	39
1. Hârizmde Yetişmiş Bir Mûtezilî Olması	39
2. <i>Keşşâf'ı</i> Mekke'de Yazması	44
3. Arap Dilindeki Mahareti	49
4. Kişiliğinin Etkisi	52
B. Din Algısının Yansımaları	56
1. Zemahşerî'nin İslâm Mezheplerine Yaklaşımı	57
a) Mûtezilî Olmasının <i>Keşşâf'a</i> Yansımaları	58
b) Cebriyye ve Kaderiyye'ye Eleştirileri	70
c) Haşviyye ile Bidat ve Hevâ Ehline Eleştirileri	73
d) Müşebbihe ve Mücessime'ye Eleştirileri	76
e) Hz. Ali ve Ehl-i beyt'e Yaklaşımı	78
f) Diğer Mezheplere Yaklaşımı	81

2. Diğer Dinlere Yaklaşımı	83
C. Toplumun Üyelerine Yaklaşımının Yansımaları.....	85
1. Ontolojik, Hukuki ve Kültürel Açılardan Cinsiyetlere Yaklaşımı	85
a) Ontolojik Açıldan Kadın ve Erkek	86
b) Hukuki Açıldan Kadın ve Erkek	90
c) Evlat Olarak Kadın ve Erkek	92
2. Irk Üstünlüğüne Yaklaşımı.....	94
D. Siyaset Düşüncesinin Yansımaları.....	97
E. Ahlâk Anlayışı ve Müslümanlara Yönelttiği Eleştiriler	101
F. Kültürel Öğelerin Yansımaları	105
G. Sanat Anlayışının Yansımaları.....	107
H. Hukuk Sisteminin Yansımaları.....	109
Değerlendirme	110

İKİNCİ BÖLÜM

KEŞŞÂF TEFSİRİNİN İLMÎ BAĞLAMI

A. Zemaḥşerî'nin Bilgiye Yaklaşımının Yansımaları.....	115
1. Bilginin Kaynakları Hakkındaki Görüşleri	115
2. Dinî Alanda Kabul Ettiği Deliller ve Aralarındaki Hiyerarşi	117
a) Akıl Delili ve Dinî Meselelerdeki Yeri.....	118
b) Kur'an Delili ve Kur'an'ın Sübûtu ile İlgili Tartışmalara Yaklaşımı ..	119
c) Sünnet Delili ve Sünnetin Kaynağı Hakkındaki Görüşleri	123
d) İcmân Delil Değeri ve Hakkındaki Tartışmalara Yaklaşımı	124
e) Kıyasın Delil Değeri ve Hakkındaki Tartışmalara Yaklaşımı.....	125
3. İlimin Önemine Dair Görüşleri.....	130
4. İlim Öğrenme Adabına İlişkin Görüşleri.....	132
5. Âlimlerin Sahip Olması Gereken Özelliklere Dair Görüşleri	134
B. Dinî İlimlere Yaklaşımının Yansımaları.....	137
1. Tefsir İlimine Kavramsal ve Metodolojik Yaklaşımı	137
a) Tefsir ve Tevil Kavramlarını Tanımlaması.....	137
b) Tefsir Yöntemi.....	141
c) Tefsir Bidatleri ve Kur'an Yorumunda Tahriife Yönelttiği Eleştiriler ...	143
2. Kur'an İlimlerine Yaklaşımı	148
a) Müteşâbihü'l-Kur'an	148
b) Nesih	151
c) Yedi Harf ve Kıraat	154
d) Garîbü'l-Kur'an	158
e) Mübhemâtü'l-Kur'an	160

f) Üslûbu'l-Kur'ân	161
g) Mecâzü'l-Kur'ân.....	164
h) İ'câzü'l-Kur'ân	165
3. Kelâmî Bakış Açısının Yansımaları	169
4. Tasavvuf Eleştirileri.....	172
5. Hadislere Yaklaşımı.....	176
6. Fikhî Mezheplere Yaklaşımı.....	179
C. Beşerî İlimlere Yaklaşımının Yansımaları	183
1. Tarih Bilgilerinin Yansımaları	184
2. Felsefe Eleştirileri	187
3. Coğrafya Bilgilerinin Yansımaları.....	190
4. Edebiyat Bilgilerinin Yansımaları.....	191
D. Tabii İlimlere Yaklaşımının Yansımaları	191
1. Fizik Bilgilerinin Yansımaları	192
2. Astronomi Bilgilerinin Yansımaları.....	193
3. Tıp Bilgilerinin Yansımaları	196
4. Zooloji Bilgilerinin Yansımaları	197
5. Hendese Bilgilerinin Yansımaları.....	198
Değerlendirme.....	199
SONUÇ.....	201
KAYNAKÇA.....	207

KISALTMALAR

■

b.	: bin
Bk.	: Bakınız
b.y.	: Basım yeri yok
çev.	: Çeviren
dip.	: Dipnot
ed.	: Editör
haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
İSAM	: İslâm Araştırmaları Merkezi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MÜİF	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
nşr.	: Neşreden
(r.a.)	: Radıyallahu anh
(s.a.s.)	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
ts.	: Tarih yok
thk.	: Tahkik eden
vb.	: ve benzerleri
vd.	: ve devamı
v.dğr.	: ve diğerleri
y.y.	: Yayın yeri yok

ÖN SÖZ

■

Bu eser, doktora tezi olarak hazırladığımız ve 2020 yılında başarıyla savunduğumuz çalışmamızın düzenlenerek basılmış hâlidir. 2021 yılı Prof. Dr. Cemal Sofuoğlu Türk-İslam Araştırmaları mansiyon ödülüne layık görülen çalışmamızı, okuyucuların daha fazla istifade etmesi amacıyla kısmi eklemeler ve tashihler yaparak yayına sunduk.

Çalışmamızda *Keşşâf* tefsirinin kaleme alındığı tarihsel bağlamın eserdeki yansımalarını hermenötik bir analiz yaparak ortaya koymaya çalıştık. Bu konuyu seçmemizin amacı, tefsir metinlerini yeni bir bakış açısıyla okumanın gerekliliğini göstermektir. Çünkü genelde bir konu hakkında araştırma yapılırken tefsirlere, “Müfessir ne demiş?” sorusu yöneltilmekte ve tasvirî bir cevap aranmaktadır. Bu çalışmada ise “Müfessir niçin böyle demiş?” sorusunu sorarak, müfessiri anlamayı ve yaptığı yorumların arka planını tespit etmeyi hedefledik. Böylelikle nas ile onun üzerine yapılan yorumların özdeş olmadığını ve insana ait metinlerin öznel, tarihsel ve kültürel özellikler taşıdığını göstermeye çalıştık.

Çalışmaya konu olan Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *Keşşâf*'i hem takip ettiği metodoloji hem de üslubuyla tefsir geleneğine büyük bir katkı sağlamış ve bu yüzden müteahhirûn döneminin başlangıcı sayılmıştır. Onun özgün olan yönü, tefsir yöntemini Arap dili ve belâgatına dayandırması ve bunu eserine en güzel şekilde uygulamasıdır. Bununla birlikte müfessir, mezhebi Mûtezile'nin ilkelerini, kendi tecrübelerini, yetiştiği ortamı, döneminin algısını ve ilim geleneğini tefsirine aktarmıştır. Kimi zaman bilinçli, kimi zaman bilinç dışı olarak gerçekleşen bu aktarımla Zemahşerî, vahyin aktüel anlamını yaşadığı zamana ulaştırmış, bütün tefsirlerde olduğu gibi tefsirinin öznel ve tarihsel boyutunu gözler önüne sermiştir.

Bu bakımdan *Keşşâf*'ı hermenötik yöntemle analiz etmeyi amaçladığımız bu araştırmada, Zemahşeri'yi ve yaşadığı çevrenin sosyokültürel yapısını anlamak için yaşadığı asra gitmeye çalıştık. Bu açıdan çalışmamızın tefsir tarihi değerlendirmelerine de ufak bir katkı sağlamasını temenni ediyoruz.

Şeyma ALTAY

Bolu 2022